DİLİN KÖKENİ, DİL - DÜŞÜNCE VE EVRENSEL DİLBİLGİSİ İLİŞKİSİ

Dilin kökeni ve dil-düşünce ilişkisi yüzyıllardır insanların ilgisini çekmiştir. Dile ilk önce mitolojik, ortaçağda teolojik yaklaşılmıştır. Alman düşünür Herder J. G. Herder (1744-1803) Berlin Akademisi'nin 1770'te konuyla ilgili açtığı yarışmaya sunduğu ve birinciliği alan çalışmasındaki antropolojik yaklaşımı ise insanın düşünme yeteneğini, aklını ve belleğini öne çıkarıp dilin toplumsal yönüne göndermede bulunmaktadır.

1767-1835 yılları arasında yaşayan ve Herder'den etkilenen ünlü Alman dilbilimci ve düşünür W. von Humboldt, çeşitli toplumları ve dilleri inceledikten sonra şu sonuca varmıştı: "Dil olmuş bitmiş bir ürün değil, bir etkinliktir". Humboldt bu sözüyle dil ile sözkonusu dili kullanan kişi arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu anlatmak ve dilin içyapısının insanların içdünyalarına da etki ettiğini anlatmak istemiştir (Humboldt 1980: 12 -).

Dili toplumsal bağlamda değerlendiren ilk dilbilimcilerden E. Sapir (1884 – 1939) ise dili toplumların ve kavramların aynası olarak görmekle kalmaz, ayrıca gerçeklikle dil arasında sıkı bir bağ kurar (Vardar vd. 1988: 171, 222). ABD'li budundilbilimci (etnolinguist) B. L. Whorf (1897 – 1941), Sapir'in düşüncelerini daha da ileriye götürerek dilbilgisel yapıların insanların düşünce yapılarını doğrudan belirlediğini savunmuştur. Bu düşünceleri kuramsallaştıran görüşe *Sapir-Whorf Varsayımı* denmektedir (Bak. Whorf 1963). Whorf'un çıkış noktası, çeşitli dillerin yapılarının birbirlerinden farklı olduğu ve bu farklılığın, bireylerin ve toplumların dünya görüşlerine ve dünyayı algılayış biçimlerine de yansıdığı varsayımına dayanır.

Ancak düşünme süreçleri konusunda araştırmalar yapan Pinker gibi bazı bilim adamları (Bak. Balaz), dilsel farklılıkların düşünsel farklılıklara yol açacağı ve dilin düşünceyi belirlediği görüşüne kuşkuyla bakmaktadır. Kuşkularına kanıt olarak da, J. Greenberg'in Whorf-Sapir Varsayımına ters düşen *genelce araştırmaları*nın[1] (Universalienforschung) ve N. Chomky'nin *doğuştanlık kuramı*nın (Angeborenheit der Sprache) öne sürüldüğünü görüyoruz.

Genelce araştırmalarında sağlanan ilerlemeler, onların kökeninin araştırılmasını zorunlu kılmıştır; genelcelerin "eskiden varolan bir '*ilkdil*'in ya da '*atadil*'in kalıntıları olabileceği konusunda ciddi araştırmalar yapılmıştır. Sözgelimi bu konu üzerinde çalışan W. M. Illitsch-Switytsch ve A. B. Dolgopolsky (Bak. Unterberg, 32) birçok dil ailesine kaynaklık eden ve *Nostrat dili* (das Nostratische) diye adlandırdıkları bir dilin 1600 kök sözcüğünü saptadıklarını, 12.000 yıl önce konuşulan bu dilde bitki adları olduğunu, ancak kültür bitkileri ve bunların üretim yöntemlerini gösteren sözcükler olmadığını, keza o dönemde evcil hayvanların sözkonusu olmadığını ve bundan *insanların o zaman avcılıkla geçindikleri* sonucunun çıkarılabileceğini savlamaktadır[2].

İnsan genetiği ile ilgilenen L. L. Cavalli-Sforza (Bak. Unterberg, 38-41), insan popülasyonuyla ilgili yaptığı araştırmalarla dolaylı olarak dil akrabalıkları konusunda ilginç verilere ulaşmıştır; önce değişik popülasyonlarda çok sayıda geni inceleyerek sıklıklarını belirlemiştir. Cavalli-Sforza'ya göre genlerin ortaya çıkış sıklığı, halklar arasındaki *genetik mesafe*yi belirlemektedir; genetik mesafe büyüdükçe halklar da farklılaşmaktadır. Cavalli-Sforza bu durumun dile de uygulanabileceğini ve dilbilimsel evrimden sözedilebileceğini; istisnaları olmakla birlikte, genetik akrabalığı olan halkların genetik akrabalığı olan dilleri konuştuklarını savlamaktadır.

Cavalli-Sforza'nın bulguları gerçekten ilginçtir. *Genetik mesafe* ile *dilsel mesafe*nin genellikle çakıştığını ve aynı dil ailesine üye dillerin genellikle komşu coğrafyalarda konuşulduğunu görmekteyiz.

Eğer Whorf-Sapir Varsayımını geçerli kabul edersek, o zaman her dil diğer dillerden az ya da çok farklı olduğu için insanların da birbirinden mutlaka farklı düşünecekleri sonucunu çıkarmamız gerekir. Daha da özele inersek: Aynı dil içerisinde lehçeler ve ağızlar var ise ve dil düşünceyi belirliyorsa, o zaman aynı dilin lehçelerini / ağızlarını konuşanlar arasında da mutlaka düşünce farklılıkları olmalıdır. Olmaya olacaktır, ama bu bir zorunluluk ise sorun burada başlamaktadır.

Konuya *genelceler* açısından bakarsak ve insanların *evrensel dilbilgisi* nedeniyle ortak birçok dilbilgisi yapısına sahip olduğunu benimsersek, o zaman zorunlu olarak insanların *evrensel dilbilgisi oranında* aynı düşünmeleri gerektiği sonucuna varırız. Oysa dil – düşünce koşutluğunu oransallaştırmak bizi doğru sonuçlara götürmez. Ayrı dilleri konuşanlar arasında düşünce birliği ne kadar doğal ise, aynı dili konuşanlar arasındaki düşünce ayrılığı da o kadar olağandır ve bunu dil – düşünce koşutluğu biçiminde saltlaştırmak yanlıştır.

Öyleyse dil-düşünce ilişkisini irdelerken, dilbilgisinin düşünce biçimini biçimlendireceğini de hiç etkilemeyeceğini de savlamak yanlış olur. Aslında bu bağlamda konuşurken, Whorf'tan ayrı olarak *dilbilgisi*nin değil de genel anlamda *dil*in düşünce yapısını etkilediğini (Belirlediğini değil!) söylersek daha nesnel sonuçlara varırız. Çünkü dil çokkatmanlı bir üstyapı olup yalnız ses, biçim sözdizim yapı kurallarını incelemez; kavramları, anlamı, edimi, terimleri, sözcükleri, kısacası iletişimde işlev gören her olguyu kapsar. Bu olguların düşünce yapısını etkilemeyeceğini söyleyemeyiz. Çünkü çeşitli dillerdeki kavramların, anlamların, terimlerin ve sözcüklerin kullanım değerleri örtüşmeyebilir. Birbirine eşdeğer olarak gördüğümüz iki terim, sözcük vs. aynı değerleri taşımayabilir, farklı, eksik, fazla, yanlış çağrışımlar uyandırabilir. Yabancı dillerin başka dillere etkisi bu açıdan değerlendirilebilir. Arapça ve Farsçanın etkisiyle Osmanlı döneminde Türkçenin nasıl yozlaştı(rıldı)ğını, benzer bir sürecin günümüzde İngilizcenin etkisiyle yaşandığını biliyoruz. Yabancı sözcüklerle ve kurallarla nasıl yabancı bir kültürün aşılandığına, özkültürümüzün

yozlaştırıldığına, insanların düşünme eyleminden uzaklaştırıldığına hergün tanık oluyoruz. Bu virüs devletin bütün dizgelerine, ama özellikle eğitime bulaştırılarak insanlar üreten bireylere değil, yalnızca tüketen yığınlara dönüştürülmektedir. Bir salgın biçimini alan yabancı dille eğitimine de dil-düşünce açısından baktığımızda birçok kimsenin usuna gelmeyen olumsuzluklarla karşılaşıyoruz. Öğrenci yabancı dille anlatılan bir şeyi anlamak için, anadiliyle anlatılanı anlamak için harcadığı çabanın iki katını harcamak zorundadır. Çünkü anadiliyle anlatım sözkonusuysa öğrenci zihnini doğrudan *okuduğunu/dinlediğini anlama* üzerinde yoğunlaştırmakta; yabancı dille anlatımda ise önce dilsel yapılar çözülmeye çalışılmakta, zihin ancak ikinci aşamada içerik üzerinde işlem yapmaktadır. Bu işlem sırasında ise yabancıdilsel yapıların arasında içeriğin bir bölümü yokolmaktadır.

Humboldt'la kuramsallaşmaya başlayan dil – düşünce ilişkisi günümüzde de sık sık dil - toplum, dil – kültür ve dil – eğitim bağlamında dile getirilir. Örneğin buna dayanarak yabancı dilde eğitim yapmanın sakıncalı olduğu sonucu çıkarılır.

Kaynakça

Balaz, S.: http://www.informatik.hu-berlin.de/~bach/artificial-emotion/ reader/ SonjaBalaz/ pinker.html, 15.05.2003.

Greenberg, J. H.: „Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements". Universals of Language (Yay. J. H. Greenberg. 2. Baskı. Massachusetts. M.I.T. Press 1968. S. 73-113.

Humboldt, W.: Schriften zur Sprache (Hrsg. M. Böhler). Ph. Reclam Verlag, Stuttgart. (1980).

Whorf, B. L.: Sprache, Denken, Wirklichkeit. Rowohlt, Reinbeck bei Hamburg. (1963).

---

[1] Greenberg (77-96) çeşitli diller üzerinde yaptığı araştırmalarda 45 genelce saptamıştır. J. Greenberg ise dil akrabalıkları / benzerlikleri üzerinden genelcelere ulaşmak için çokyönlü karşılaştırma yöntemini kullanır. Bunun için yüzlerce dilden çok sayıda sözcük karşılaştırılır; karşılaştırma için özellikle vücut organlarını ve doğa olaylarını gösteren sözcükler gibi

değişimden en az etkilenen sözcükler seçilir. Bütün dilleri tek dile indirgemenin zor olduğu, ama parmak anlamına geldiği sanılan "*tik" sözcüğünün - Greenberg'e göre – bütün dillerde olduğu belirtilmektedir (Bak. Unterberg, 37)

[2] Bir de Ch. G. Turner'e dayanan dental antropoloji yaklaşımı vardır. Buna göre bugün Amerind dillerini konuşanlar, 12.000 yıl önce Amerika kıtasına ayak basanların atalarıdır. (Dental antropoloji, insanların diş ve çene yapılarından yola çıkarak coğrafi dağılımları ve kültürleri konusunda sonuçlara ulaşmaya çalışır).